

их, или закон... справедливый» [3, с. 64]. При решении подобных коллизий, он предлагал опираться на критический разум и здравый смысл, соотнося конкретные ситуации с «золотым правилом». В этом вновь проявляется ренессансно-гуманистическая презумпция рационализма, поскольку «каждый человек, имея разум, познает, иже... несправедливость... и иные тым подобныя злая быти, понеже сам таковых речей от иных не хоцещи терпети» [3, с. 62]. Может показаться, что подобный рационализм вступает в противоречие с религиозной верой, однако это не так. По этому поводу заслуживает внимания более поздний комментарий А.Станкевича, видевшего в христианстве могучее средство популяризации духовного содержания критериев справедливости, приобщения к ним народных масс в процессе становления национального самосознания. «Хрысціянства магутна прычынілася да паўстаньня беларускай нацыянальнасьці, скрапляла і аберагала яе, падтрымлівае, разьвівае і аберагае гэтую нашу нацыянальнасьць і сьняня... Тым больш Хрысціянства ёсьць гэтай апорай і сілай, што яно – сіла не фізічная, ... а сіла маральная, духовая, апёртая на адвечным фундамэнце Божага права. Яно ёсьць апорай правоў чалавека, правоў на самабытнае існаваньне ўсіх народаў» [4, с. 334]. Просветительская функция христианства с точки зрения нравственных представлений о справедливости полностью сохраняется и в настоящее время.

Анализируя процессы становления и развития славянской культуры на примере религиозных рассуждений Ф.Скорины о справедливости, можно сделать вывод о значимой роли белорусского книгопечатания, 500-летие которого исполнилось в этом году.

Літэратура:

1. Полоцкий Симеон. Виши. – Мн.: Маст.літ., 1990.
2. Скарына, Ф. Выбраныя творы. – Мінск: Беларус.навука, 2008.
3. Скарына, Ф. Творы: Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. – Мн., 1990.
4. Станкевіч, А. З Богам да Беларусі: Збор твораў. – Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2008.
5. Туровский Кирилл. Притча о человеческой душе и о теле, и о нарушении божьей заповеди, и о воскресении тела человеческого, и о страшном суде, и о мучении // Златоструй. Древняя Русь. X – XIII вв. – М.: Молодая гвардия, 1990.

ШАСЦЯРНЁВА Л. Г.

КАНДЫДАТ ФІЛАЛАГІЧНЫХ НАВУК, ДАЦЭНТ КАФЕДРЫ СТЫЛІСТЫКІ І
ЛІТАРАТУРНАГА РЭДАГАВАННЯ ІНСТЫТУТА ЖУРНАЛІСТЫКІ БЕЛАРУСКАГА
ДЗЯРЖАЎНАГА ЁНІВЕРСІТЭТА

ЛУК'ЯНЮК Ю. М.

КАНДЫДАТ ФІЛАЛАГІЧНЫХ НАВУК, ДАЦЭНТ КАФЕДРЫ СТЫЛІСТЫКІ І
ЛІТАРАТУРНАГА РЭДАГАВАННЯ ІНСТЫТУТА ЖУРНАЛІСТЫКІ БЕЛАРУСКАГА
ДЗЯРЖАЎНАГА ЁНІВЕРСІТЭТА

ФІЛАСОФСКАЯ ТЭРМІНАЛАГІЧНАЯ ЛЕКСІКА Ё ПРАДМОВАХ І ПАСЛЯСЛОЎЯХ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

Развіццё беларускай нацыянальнай вышэйшай школы і адукацыі патрабуе больш ґрунтоўнага вывучэння гісторыі беларускага народа, выключнага валодання роднай мовай. Фарміраваць самасвядомасць людзей дапамагаюць гуманітарныя дысцыпліны, сярод якіх вылучаецца філасофія. Яна – аснова развіцця светапогляду, далягледу і логікі мыслення. Асаблівага развіцця філасофская думка ў Беларусі дасягнула ў XVI ст., хоць у рэнесансна-гуманістычнай думкі Беларусі XVI-XVII стст. не было ідэйнага адзінства. Беларускі філосаф і гісторык С.А. Подкошын вылучае напрамкі: радыкальны рэфармацыйна-гуманістычны, умераны рэфармацыйна-гуманістычны і атэістычна-гуманістычны [4, с. 12]. Першы напрамак быў прадстаўлены ідэалагамі беларускай Рэфармацыі і часткай апазіцыі ў праваслаўнай канфесіі (Якуб з Калінаўкі, Стэфан Зізаній і інш.). Большасць з іх адмоўна ставілася да антычнай філасофіі, аўтарытэтаў тэалогіі, схластыкі, афіцыйнага вучэння Касцёла. Сацыяльнай базай другога напрамку (Францыск Скарына, Міхалон Ліцвін, Сымон Будны, Лаўрэнцій Зізаній і інш.) было як пратэстанцкае, так і праваслаўнае мяшчанскае саслоўе. Умераным гуманістам былі характэрны кампрамісныя формы суіснавання антычнай, сярэднявечнай і рэнесансна-гуманістычнай культурна-філасофскай традыцыі. Трэці атэістычна-гуманістычны кірунак (Казімір Лышчынскі, Стэфан Лован і інш.) звяртаецца да матэрыялістычнай і атэістычнай думкі Антычнасці і эпохі Адраджэння.

Заснавальнікам рэнесансна-гуманістычнага напрамку ў беларускай філасофіі быў Францыск Скарына, які абгрунтаваў пераасэнсаванне традыцыйных канцэпцый Бога, хрысціянства, тэалагічнага разумення свету. Францыск Скарына – гэта культавая постаць для нашай нацыі. Першадрукар, літаратар, паэт, перакладчык і непаўторны філосаф з'яўляецца ўвасабленнем духоўнай сілы і велізарнага інтэлекту беларусаў. Менавіта з гэтай асобай звязаны пачатак новай культурнай традыцыі на Беларусі, пашырэнне гуманізму і адраджэнне духоўнасці. На старонках сваіх твораў ён выказаў вельмі важныя гнэсалагічныя ідэі, што істотна ўзбагацілі тэорыю пазнання.

Францыск Скарына пакінуў для нашчадкаў вялікую творчую спадчыну, якая ўяўляе 23 друкаваныя кнігі Бібліі (Старога Запавету) аб'ёмам у 2400 старонак, выдадзеныя ў Празе ў 1517 – 1519 гг.: «Псалтыр» (284 с.), «Іоў» (102 с.), «Прытчы прамудрага Саламона» (96 с.), «Ісус Сірахаў» (162 с.), «Эклізіяст» (36 с.), «Песня Песняў» (24 с.), «Прамудрасць Божая» (64 с.), «1-4 кнігі Царстваў» (484 с.), «Ісус Навін» (96 с.), «Юдзіф» (52 с.), «Суддзі» (96 с.), «Быццё» (192 с.), «Выхад» (152 с.), «Лявіт» (108 с.), «Лікі» (148 с.), «Другі Закон» (132 с.), «Руф» (16 с.), «Эсфір» (52 с.), «Плач Ерамій» (24 с.), «Прарок Данііл» (80 с.). Да гэтых кніг ім напісаны 22 прадмовы і 25 «сказанняў». Ёсць падставы сцвярджаць, што ім былі падрыхтаваныя, а магчыма, і выдадзеныя астатнія кнігі Бібліі. У прадмове да кнігі «Плач Ерамій» Скарына сцвярджае, што ён выдаў кнігу «Прароцтваў Ерамій», але яна, як і іншыя, не

дайшла да нашых дзён. У Вільні была выдадзена «Малая падарожная кніжка» (1522), якую склалі «Псалтыр», «Часасловец», «Акафісты», «Шасцідневец», «Ка-роткія святцы», «Пасхалія» і больш за 60 пасляслоўяў да асобных выданняў. У 1525 г. былі надрукаваныя часткі Новага Запавету – «Деания и посылания Апостольская». Кніга складалася з 4 частак: «Дзеянніў Апостальскіх», 7 саборных апостальскіх пасланняў (тры – Пятра, тры – Яна, 1 – Іуды), 14 пасланняў апостала Паўла, «Саборніка», налічвала 22 прадмовы і 17 пасляслоўяў.

Для выражэння сваіх філасофскіх поглядаў першадрукар выкарыстаў пэўныя тэрміны. У прадмовах і пасляслоўях Францыска Скарыны да старазапаветных кніг сустракаюцца філасофскія тэрміны, якія выкарыстоўваюцца ў беларускай мове і сёння, а таксама тэрміналагічныя адзінкі, якія змянілі сваю семантыку.

Аснову літаратурна-публіцыстычнай спадчыны Францыска Скарыны складаюць прадмовы і пасляслоўі да кожнай кнігі Бібліі. Гэта ўзор яго публіцыстыкі, хоць асобныя урыўкі з публіцыстычнай спадчыны – дасканалыя вершы.

Прадмовы Францыска Скарыны змяшчаюць у сабе фрагменты іншых твораў хрысціянскай літаратуры. Наш першадрукар імкнуўся данесці да людзей лепшыя здабыткі чалавечай думкі, духоўны вопыт, разуменне задач асветніцтва. Лагічнасць, яснасць выкладання прадмоў спалучаюцца з глыбокім зместам і абгрунтаванасцю.

А.С. Дзёмін выдзяляе наступныя віды старажытных прадмоў:

пасланне,

асабліва вялікія пралогі, у якіх аўтар звяртаецца да чытачоў,

першае павучанне ў зборніку (пераважна аб чытанні кніг),

невялікая ўступная частка [7, с. 12].

У скарынінскіх прадмовах назіраюцца элементы амаль усіх згаданых відаў, таму можна сцвярджаць, што маюць даўнюю традыцыю.

Ул. Конан наступным чынам характарызуе значэнне скарынінскіх прадмоў: «З іх упершыню ва ўсходнеславянскім рэгіёне пачалося ўсведамленне духоўнага перавароту, які прынесла з сабою кнігадрукаванне, спасціжэнне агульначалавечай каштоўнасці лепшых здабыткаў нацыянальнай літаратурнай думкі і значэнне роднай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры. Сінкрэтычная структура прадмоў, наяўнасць у іх яшчэ не развітых элементаў літаратуры, тэалогіі, філасофскай публіцыстыкі, правазнаўства, лінгвістыкі, эстэтыкі і крытыкі абумовілі іх шматпланавую, хоць і адносна цэласную стылістыку» [2, с. 32–33].

Філасофскае паняцце вера ў сучаснай філасофскай тэрміналогіі мае наступную дэфініцыю – «прыняцце чаго-небудзь за ісціну, якое не патрабуе абавязковага пацвярджэння ісціннасці» [6, с. 17]. Адрозніваюць паняцці навуковая (тэарэтычная) вера і рэлігійная вера. У той час як навуковая вера грунтуецца на фактах, рэлігійная вера пераходзіць ў вобласць метафізічнага. У працах Ф. Скарыны тэрмін вера мае толькі адно значэнне: цэнтральная рэлігійна-светапоглядная пазіцыя, якая грунтуецца на прыняцці існавання Бога. Без веры беларускі асветнік не ўяўляе інтэлектуальнага і маральна дасканалага чалавека, служэнне грамадству звязвае са служэннем Богу. Разам з філасофскай мудрасцю і ведамі чалавека вылучаюць праўдзівая вера, пакорлівасць і іншыя хрысціянскія дабрадзейнасці. «Тут сперва всякого собрания людского и всякого града, яже верою, соединением ласки и згодою посполитое, доброе положение бывает» [5, с. 12].

Тэрмін смерць з навуковага пункту гледжання – гэта натуральнае заканчэнне жыцця жывога арганізма, пасля чаго цела трапляе пад уладу законаў неарганічнай прыроды. Тэалогія разглядае смерць як адплату за грахі. Стоікі і Эпікур імкнуліся паказаць бессэнсоўнасць страху перад смерцю. Францыск Скарына не прымаў канцэпцыі эпікурызму і спрабаваў сінтэзаваць хрысціянскія маральныя нормы з маральнымі прынцыпамі арыстацэлізму і стаіцызму. Дэвіз стоікаў «memento mori» стаў дэвізам асветніка: «Прото же я, Францишек, Скоринин сын с Полоцка, знаючи сее, иже ест наивысшая мудрость размышление смерти...» [5, с. 29].

У XV–XVI стст. фарміравалася ідэя дыялектыкі. Ф. Скарыны разглядаў дыялектыку як навуку, якая «учить с доводом разознати правду от кривды», гэта значыць як вучэнне пра доказ. У гэтых развагах прасочваецца ўплыў Арыстоцеля. Вядома, што беларускі асветнік вучыўся ў Кракаўскім універсітэце на факультэце вольных мастацтваў, які тады называлі «школай Арыстоцеля». У скарынаўскім разуменні дыялектыкі ёсць паняцці праўда і крывда. У сучаснай тэрміналогіі за імі замацаваліся тэрміны ісціна і няісціна.

Усяго Францыск Скарына напісаў 62 пасляслоўі, якія падзяляліся на поўныя, скарачаныя і кароткія. У гэтым жанры ён таксама «абапіраўся на традыцыі славянскай рукапіснай кнігі і еўрапейскага кнігадрукавання. Яны лаканічныя, без назвы, але інфарматыўныя, да таго ж выконваюць пэўныя ідэалагічныя функцыі, дэманструюць хрысціянскі светапогляд перакладчыка і выдаўца» [3, с. 388].

У працэнтных суадносінах можна вылучыць наступную градацыю: 42% ад усіх тэрмінаў, што друкаваліся ў выданні «Слоўнік мовы Скарыны» В.У. Анічэнкі, захавалі сваю структуру і сэнсавое напаўненне. Прывядзём прыклады:

Вера – «познал есмъ на свитании яко много естъ вера твоя; они же веру имають в немъ; да воздаст единому каждому по правде и по вѣре его» [1, Т.1, с. 44].

Логіка (лоика) – пакле же ся любишь разумети Лоику, она же учить зъ доводомъ разознати правду отъ кривды» [1, Т.1, с. 302].

Смерць – «1. Смерць. Завистию же диавольскою внииде смерть во вселенъную; праведныхъже люди души в рукахъ божиихъ суть, и не доткнется ихъ мука смеръти; грѣшници... заветъ завещали с нею, понеже смеръти суть годни тии, они же дружатся смерътию. 2. Канец. ЕСТЬ и иное молъвъѣние противное близъкое ко смерътии. 3. Разбурѣние. Наклонилъся бо даже ко смерти домъ ея» [1, Т.2, с. 225].

Каханне – «кохание дзеянне па дзеяслову кохатися, в приязни ея естъ кохание доброе; коль красна еси, и яко велми лѣпа есь на милеишая въ коханиахъ» [1, Т.1, с. 280].

Бог – «много добраго и великая чудеса учинилъ естъ имъ Богъ премудростию своею; Боже отецъ моихъ,

и господи милосѣрдия еже еси сотворилъ вси речи словомъ» [1, Т.1, с. 28].

46% тэрміналагічных адзінак у працэсе фарміравання філасофскай тэрмінасістэмы былі заменены на іншыя тэрміны, якія ў плане значэння перанялі семантычнае напаўненне, характэрнае іх эквівалентам з часоў Ф. Скарыны. Напрыклад:

Кривда (няісціна) – «пакли ти ся любить разумети Логику, она же учитъ з доводомъ розознати правду отъ кривды; кто учитъ несмевцу сеи самъ собѣ кривду чинить; и будешъ всегда кривду терпая, и насиліе по вся дни живота своего» [1, Т.1, с. 284].

Бег (час) – «Вси речи имають, и своимъ замеренымъ бегомъ миняются вси речи подъ солнцемъ» [1, Т.1, с. 18].

Люд посполиты (народ) – «просты, посполитый человекъ равная царю претерпелъ есть; книга исказуется песнь пѣснямъ... людемъ посполитымъ всемъ къ пожитку» [1, Т.2, с. 81].

12% змянілі сваё семантычнае напаўненне ў сувязі з развіццём філасофскай думкі:

Розум – «1. Розум. Саломонъ... наоучаетъ насъ абы есмо все въпование имели въ бозе. И абыхомъ не спушались на свой разум; неуставичность жадания превращаетъ разумъ. 2. Разважнасць. Нынѣ единый кажъныи человекъ имея разумъ познаетъ, иже непослушание убиство; В первой части пишетъ якобы отецъ сына научая мудрости разума оумения. 3. Пазнанне, веда. В первой части приводитъ насъ къ познанию Премудрости путемъ разума. 4. Разуменне. Духъ... одыидетъ отъ тыхъ мысли еже суть безъ разуму. Думка. Злость ихъ не изменила разуму его» [1, Т.2, с. 184–185].

Мудрасць – «понеже въ зловивую душу не внидетъ мудрость; мудрость убо и наказание кто замечаетъ несчастливъ есть; добротливыи убо есть духъ мудрости; мудрость и наказание и умение закона есть въ бозе, помилование в пути добрыхъ людеи суть въ него» [1, Т.1, с. 335].

Разгледжаны матэрыял дае, на наш погляд, прадстаўленне аб адлюстраванні ідэалагічных працэсаў у семантыцы філасофскіх тэрмінаў у перыяд Адраджэння, з аднаго боку, а з другога – сведчыць пра асаблівасці фарміравання беларускай філасофскай тэрміналогіі, якая стала свядома распрацоўвацца толькі ў XX ст. У 1930-я гг. пачаліся рэпрэсіі і развіццё беларускай навуковай тэрміналогіі спынілася. Падручнікі па філасофіі, філасофскі слоўнік, пераклады філасофскіх прац з'явіліся зноў толькі ў 1990-я гг., калі выйшаў Закон аб мове. Неабходна адзначыць, што сучасная беларуская філасофская тэрміналогія мае патрэбу ў комплексным лінгвістычным аналізе. Разам з тым, адчуваецца вострая патрэба ў стварэнні энцыклапедычнага беларускамоўнага слоўніка. Карысць такога выдання праяўляецца як у тэарэтычна, так і практычна: у неабходнасці асэнсоўваць на роднай мове філасофскія канцэпцыі і развіваць іх; у выкладанні філасофіі на беларускай мове; у перакладзе на беларускую мову падручнікаў, філасофскіх тэкстаў з рускай, нямецкай, польскай і іншых моў.

Скарына не толькі паэт, публіцыст, лексікограф, але і літаратуразнаўца. У сваіх прадмовах ён не толькі пераказаў многія кнігі Бібліі, але і зрабіў філасофска-літаратуразнаўчы аналіз некаторых, звярнуўшы ўвагу на мастацкую адметнасць твораў Бібліі. Ф. Скарына – паэт-філосаф, які не можа не здзіўляць арыгінальнасцю і трапнасцю свайго светаразумення.

Літаратура:

1. Слоўнік мовы Скарыны / У.В. Анічэнка. – Т. 1–3. – Мінск, 1977–1994.
2. Конан, В.М. От Ренессанса к классицизму / В.М. Конан. – Минск, 1978.
3. Конан, У.М. Ад сярэднявечнага спірытуалізму да рэнесанснага гуманізму / У.М. Конан // Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі. Т. 2. Мінск, 2010. – С. 387–395.
4. Падокшын, С.М. Францыск Скарына і станаўленне беларускай грамадска-філасофскай думкі ў XIV–першай палавіне XVII стст. / С.М. Падокшын // Скарына і яго эпоха. – Мінск, 1990. – С. 12–18.
5. Прадмовы і пасляслоўі / Ф. Скарына. – Мінск, 1969.
6. Скікевіч, А. Тэрміналагічна-тлумачальны слоўнік па філасофіі / А. Скікевіч, У. Шчур. – Мінск, 1996. – С. 17.
7. Тематика и стилистика предисловий и послесловий. М., 1981

СУПРАНКОВА Т.С.

СТАРШЫ ВЫКЛАДЧЫК КАФЕДРЫ КУЛЬТУРАЛОГІІ
БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАўНАГА ўНІВЕРСІТЭТА

УПЛЫЎ ІДЭЙ РЭФАРМАЦЫІ НА ПЕРАКЛАДЫ БІБЛІІ ФРАНЦЫСКАМ СКАРЫНАМ І МАРЦІНАМ ЛЮТЭРАМ

Амаль што палова тысячагоддзя прайшло з таго часу, як пабачыла свет 6 жніўня 1517 года ў Празе выданне кнігі «Псалтыр» у перакладзе на старабеларускую мову асветніка і першадрукара Францыска Скарыны. Праз некалькі месяцаў 31 кастрычніка ў Вітэнбергу пачынаецца Рэфармацыя з абнаrodвання 95 тэзісаў супраць індугенцый Марціна Лютэра. Гэтыя дзве падзеі, пяцсотгоддзе якіх мы святкуем у 2017 г., на першы погляд, не звязаныя паміж сабой, але яны былі вынікам духу новага часу (Zeitgeist), жадання пераменаў і пошуку праўды, заклікам да маральнасці, рэфармацый асабистай, якая адбываецца ўнутры чалавека шляхам адкрыцця, і знешняй, вынікам чаго з'яўляецца пабудова справядлівых стандартаў у грамадстве.

У хуткім часе адзін з ідэолагаў еўрапейскай Рэфармацыі Марцін Лютэр таксама пачне з кніг Новага Запавету перакладаць Біблію на нямецкую мову, так што яго праца ішла паралельна з Францыскам Скарынам. Пераклад Новага Запавету ён скончыў у 1521 годзе, а выдаў у 1522, у 1534 пабачыў свет поўны тэкст Бібліі. Францыск Скарына з 1517 па 1525 гады выканаў пераклад і надрукаваў асобнымі часткамі кнігі Бібліі, пачаўшы са Старога Запавету, пасля толькі звярнуўся да Новага, да біблейных кніг ён пісаў своеасаблівыя каментары – прадмовы і пасляслоўі.

У XVI ст. гэтыя і далейшыя пераклады Слова Божлага на жывыя народныя гаворкі сталі асновай для